

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

У статті досліджено індивідуально-профілактичні заходи запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу. До таких заходів віднесено: виявлення осіб, чий вчинки та переконання свідчать про реальну можливість вчинення ними таких злочинів; всебічний аналіз поведінки цих осіб з метою встановлення джерел негативного впливу на них; виявлення можливостей нейтралізації джерел негативного впливу на профілактуючих, а також вивчення варіантів відвернення чи припинення злочинних дій останніх на випадок, якщо заходи профілактики не принесуть успіху; контроль за поведінкою осіб, схильних до вчинення цих злочинів, періодичні перевірки результатів здійснених профілактичних заходів.

Ключові слова: запобігання, індивідуально-профілактичні заходи, злочини проти життя та здоров'я особи, кримінально-виконавчі установи закритого типу, особи, схильні до вчинення злочинів.

Постановка проблеми та її актуальність. Дослідження кримінально-правової та кримінологічної характеристики й організації запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу становить собою складний кримінологічно-правовий комплекс проблем, що потребує глибокого вивчення й розроблення відповідних науково обґрунтованих методичних рекомендацій теоретичного та практичного характеру для використання працівниками установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України. Незначна кількість цих злочинів у структурі пенітенціарної злочинності, порівнюючи з іншими злочинами, не має відвертати увагу від запобігання їм, що пояснюється конституційно визнаною цінністю об'єкта злочинного посягання – життя та здоров'я особи.

Виходячи з аналізу сучасних наукових джерел та аналітичної інформації ДПтС України, рівень злочинності в установах виконання покарань [1, с. 127], а також ефективність заходів щодо профілактики злочинів, учинюваних засудженими під час відбування покарань [2, с. 329], виступають критеріями ефективності функціонування пенітенціарної системи України.

Запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу припускає особливу увагу до реалізації заходів індивідуально-профілактичного впливу на засуджених, які мають яскраво виражені агресивно-насильницькі установки. Це обумовлює виділення індивідуального рівня запобігання досліджуваним злочинам.

Метою статті є висвітлення індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя написання статті склали праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері протидії пенітенціарній злочинності, зокрема: Л.В. Багрій-Шахматова, М.П. Барабанова, І.Г. Богатирьова, І.В. Боднара, В.В. Василевича, В.В. Голіни, І.М. Даньшина, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, Д.О. Зубова, В.В. Коваленка, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, О.М. Костенка, А.В. Кирилюка, М.П. Мелентьєва, О.С. Міхліна, Д.Й. Никифорчука, О.О. Наташева, О.І. Осауленка, О.Л. Ременсона, Р.М. Підвисоцького, М.С. Пузирьова, В.П. Севостьянова, О.В. Старкова, М.О. Стручкова, В.М. Трубникова, С.І. Халимона, С.В. Царюка, І.В. Шмарова та ін.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо запропонував І. М. Копотун у проекті Інструкції із запобігання злочинам серед засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях, індивідуальне запобігання злочинам включає в себе роботу з особами, поставленими на профілактичний облік, шляхом проведення цілеспрямованої, планомірної та диференційованої роботи з урахуванням психологічних особливостей їхньої особистості, характеру і ступеня суспільної небезпеки вчинених ними злочинів та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і засобів запобіжного впливу [2, с. 467].

Сутність індивідуальної профілактики у кримінально-виконавчих установах закритого типу полягає в систематичному виявленні осіб, схиль-

них до вчинення правопорушень, із метою постановки на профілактичний облік та здійснення попереджувального, виховного впливу для їх виправлення.

На думку Г. С. Саркісова, індивідуальна профілактика злочинів, як і всі інші види соціальної профілактики, являє собою діяльність особливо роду, спрямовану на запобігання злочинам. При індивідуальній профілактиці заходи впливу індивідуалізовані, персоніфіковані [3, с. 67]. Порухшення принципу диференційованого підходу веде до ігнорування головного критерію цього принципу – врахування особливостей особистості засудженого.

У процесі індивідуальної профілактики в установах виконання покарань І. В. Каретніков, О. П. Василега умовно виділили кілька етапів: 1) виявлення осіб, від яких найімовірніше можна очікувати вчинення правопорушень та злочинів; 2) вивчення цих осіб і джерел негативного впливу на них; 3) здійснення щодо них заходів попереджувального (виховного) впливу, що забезпечують виправлення засудженого, а також усунення джерел негативного впливу на нього [4].

Поділяючи думку поіменованих авторів, ми розглянемо процес індивідуальної профілактики злочинів проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу, виходячи з названих етапів.

Перший етап індивідуальної профілактики полягає у виявленні засуджених, схильних до протиправної поведінки, тобто осіб, які володіють психологічними якостями лідерів і організують у виправних колоніях угруповання негативної спрямованості, діяльність яких направлена на протидію законним вимогам адміністрації. У колоніях такими лідерами є так звані «зłodії в законі», «положенці», «смотрящі». Вони виступають організаторами злочинів, різного роду непокор, масових заворушень, володіють підвищеною суспільною небезпекою, яка полягає в тому, що вони підпорядковують своєму впливу інших осіб, які відбувають покарання, організують або провокують різного роду групові ексцеси. В угрупованнях негативної спрямованості широко поширені азартні ігри, вживання спиртовмісних речовин і наркотичних засобів. Зазначені особи байдужі до заходів виховного характеру.

Однак не тільки з лідерами негативних угруповань слід проводити індивідуально-профілактичну роботу. Згідно з відомчими нормативно-правовими актами ДПтС України, на профілактичний облік у кримінально-виконавчих установах закритого типу повинні бути поставлені такі категорії засуджених:

1) які прираховують себе до лідерів та «авторитетів» злочинного середовища, «зłodіїв у законі»; 2) засуджені за злочини проти основ національної безпеки; 3) засуджені за вбивство на замовлення; 4) засуджені за бандитизм; 5) наркоділки з міжрегіональними зв'язками; 6) схильні до вживання та розповсюдження наркотичних та одурманюючих речовин, спиртних напоїв; 7) схильні до втечі; 8) схильні до нападу, захоплення заручників; 9) схильні до злісної непокори вимогам адміністрації та дій, що дезорганізують роботу установ; 10) схильні до виготовлення зброї, вибухових пристроїв; 11) схильні до встановлення недозволених зв'язків; 12) які займаються поборами та притисненням інших засуджених; 13) організатори та активні учасники угруповань негативної спрямованості; 14) організатори та учасники азартних ігор; 15) схильні до гомосексуалізму; 16) які мають психічні вади; 17) схильні до виготовлення заборонених предметів та інших речовин, не передбачених виробничою програмою; 18) які перебувають у конфліктних відносинах з іншими засудженими; 19) які утримувались у дисциплінарному ізоляторі та приміщенні камерного типу (одиначній камері).

Слід наголосити на тому, що у запропонованому проекті Інструкції із запобігання злочинам серед засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях [2, с. 461–471], І. М. Копотуном з метою оптимізації вказаного напряму індивідуальної профілактики обґрунтовано розширення переліку категорій засуджених, які підлягають постановці на профілактичний облік, а саме шляхом доповнення наведеного вище переліку такими категоріями осіб:

- схильні до вчинення суїциду та заповідання тілесних ушкоджень;
- засуджені за вчинення злочину під час відбування покарання незалежно від зняття чи погашення судимості [2, с. 467–468].

За змістом нині чинної класифікації (без урахування пропозицій І. М. Копотуна) адміністрацією кримінально-виконавчої установи закритого типу на профілактичний облік ставляться тільки особи, які вчинили під час відбування покарання такі злочини, як втеча, злісна непоко́ра вимогам адміністрації установи виконання покарань, дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань. Тим часом не менш небезпечними категоріями є засуджені, які вчинили під час відбування покарань такі злочини проти життя та здоров'я особи, як умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження тощо. За

даними ДПТС України, в загальній структурі злочинності вказані злочини становлять незначну частину (менше 5%), але за своїм змістом вони відрізняються особливою тяжкістю і жорстокістю, тим самим істотно ускладнюючи діяльність установ виконання покарань. Наявність названих злочинів свідчить про вперте небажання певної категорії засуджених стати на шлях виправлення, виконувати режимні та інші вимоги, дотримання яких продиктовано необхідністю досягнення мети покарання та кримінально-виконавчого законодавства. Разом із тим суспільна небезпека злочинів, вчинених у виправних колоніях, має свою специфіку і підвищується в результаті того, що за допомогою їх не тільки заподіюється шкода життю та здоров'ю людей, а й у ряді випадків порушується нормальна діяльність установ, що забезпечують ізоляцію засуджених від суспільства, виникають групові або масові непокори, масові заворушення тощо.

Другим етапом індивідуально-профілактичної роботи є вивчення засуджених, схильних до протиправної поведінки, з метою планомірної та диференційованої організації процесу запобіжного впливу. Індивідуальна робота проводиться з урахуванням особливостей особистості правопорушників, ступеня їх соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого злочину та інших даних, що мають значення для правильного вибору виховних засобів і методів.

Важливим елементом в організації діяльності із запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу є відомості кримінально-правового характеру про особу засудженого: кількість судимостей; скільки років відбував покарання у місцях позбавлення волі; в яких установах відбував покарання; за які злочини і на який строк притягувався до кримінальної відповідальності; за що засуджений за останнім вирокіом суду; як вчинив злочин (одноосібно або у складі злочинної групи); чи вчиняв злочини під час відбування покарання; чи застосовувалося до нього звільнення з випробуванням, умовно-дострокове звільнення, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; чи змінювалися умови відбування покарання тощо.

Ми поділяємо думку Е. Ф. Побігайло про те, що особу злочинця не можна вивчати у відриві від вчиненого ним злочину, оскільки антисуспільна спрямованість особи знаходить свій зовнішній вираз в об'єктивній стороні злочинного посягання, конкретному характері й обстановці тих або інших дій злочинця [5, с. 34].

Нині велике значення для організації індивідуальної профілактики злочинів проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу набуває робота психологічних служб. Психологи вивчають особливості характеру та поведінки засудженого: наскільки він скромний, грубий, спокійний, дратівливий, запальний, озлоблений, агресивний, слабовільний, егоїстичний; чи здатний стримувати свої психічні прояви; чи відрізняється самовладанням; чи визнає морально-етичні норми; чи схильний до паразитичного існування; який ступінь ризику кримінальної поведінки тощо.

Установлюються також психічні властивості і стани особистості засудженого: має хорошу пам'ять або вона порушена; який ступінь слабумства (незначно виражене або явне); емоційно реагує на вимоги адміністрації; має стійкість настрою, здатність зосереджувати увагу в процесі діяльності; проявляє ініціативу [6].

Інформацію, отриману від співробітників психологічних служб, оперативні підрозділи кримінально-виконавчих установ закритого типу можуть використовувати при залученні до конфіденційного співробітництва, виявленні намірів засудженого, розміщенні по відділеннях тощо.

Ефективність індивідуальної роботи багато в чому залежить від повноти зібраної інформації про засудженого. У ній мають бути відображені: його вікові особливості, загальноосвітній рівень, соціальна спрямованість, сімейний стан, рід трудової діяльності на волі, наявність спеціальності, стан здоров'я, зв'язки, схильність до алкоголю і наркотиків, інтереси, захоплення, звички, мотиви протиправної поведінки тощо.

Важливу роль при розробленні індивідуально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу відіграє становище особи в середовищі засуджених. Для з'ясування цього необхідні збір та аналіз такої інформації: приналежність досліджуваного до неформальних груп засуджених (негативної або позитивної спрямованості); місце, яке розроблювана особа посідає в них (лідер або член групи); зв'язки із засудженими, які характеризуються позитивно чи негативно; ставлення до злодійських традицій (підтримує, не підтримує, ставиться негативно); ступінь адаптації в середовищі засуджених; конфліктний чи ні у взаємовідносинах із засудженими; чи брав участь у роботі самодіяльних організацій; якщо брав, то на яких посадах перебував; чи належить до числа «відвернутих»; чи переводився в безпе-

чне місце у зв'язку з конфліктними відносинами із засудженими.

Інформацію про осіб, від яких найімовірніше можна очікувати вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу адміністрація установи й оперативні працівники отримують із різних джерел. До них, зокрема, належать різного роду документи, а саме: особові справи засуджених; скарги та заяви засуджених, їхніх родичів та інших осіб; матеріали медичних частин установи; матеріали інших частин і служб установи, відомчих перевірок, подань прокуратури; характеристики слідчого та орієнтування адміністрації СІЗО або установи виконання покарань, де засуджений тримався раніше; повідомлення органів внутрішніх справ; особисті спостереження оперативних працівників; розвідувальне опитування засуджених; опитування засуджених із використанням поліграфа; інформація від негласного апарату; переписка засуджених.

Негативну оцінку в середовищі засуджених отримують особи, які мають картковий борг, виступали свідками по факту злочинів, вчинених у виправних колоніях, або були запідозрені у зв'язках з оперативними працівниками. Саме щодо названих вище засуджених вчиняється значна частина злочинів проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Отримана первинна інформація про вищевказаних осіб в обов'язковому порядку перевіряється. При її підтвердженні вживаються заходи до ретельного вивчення особистості засудженого і встановлення за ним повсякденного спостереження з боку співробітників відділу нагляду і безпеки, психологів, начальників відділень, медичних працівників, а також негласного апарату.

Це дає можливість, по-перше, правильно, враховуючи ураженість свідомості засудженого поглядами, звичками і переконаннями, прийняти у кримінальному світі, а також обстановку і середовище, в якому він перебуває, визначити найбільш доцільні індивідуально-профілактичні заходи, спрямовані на подолання цих поглядів і звичок та усунення негативного впливу на цю особу; по-друге, своєчасно виявити злочинні наміри досліджуваного засудженого або підготовчі до злочину дії і виходячи з цього вжити заходів, щоб забезпечити попередження задуманого або припинення підготовлюваного злочину проти життя та здоров'я особи; по-третє, при вчиненні злочину проти життя та здоров'я цієї особою швидко виявити його і затримати, зібравши

всю доказову базу з метою унеможливлення інсценування вчиненого злочину під нещасний випадок або акт суїциду. Крім того, у процесі цієї роботи створюються можливості для виявлення осіб, яких можна буде залучити до конфіденційного співробітництва.

Третій етап індивідуально-профілактичної роботи пов'язаний із здійсненням заходів попереджувального та іншого впливу, що забезпечують виправлення засудженого, а також схилення його до відмови від протиправної діяльності. Головна роль на цьому етапі належить в основному оперативним відділам кримінально-виконавчих установ закритого типу. Для проведення окремих заходів залучаються також начальники відділень, співробітники відділу нагляду і безпеки, психологи, майстри виробництва. Співробітники відділу соціально-виховної та психологічної роботи в процесі індивідуальних бесід роз'яснюють лідерам злочинного середовища згубність вчинюваних ними правопорушень, відповідальність за вчинені діяння, використовують у виховному процесі можливості родинних та інших позитивних зв'язків, застосовують заходи заохочення і стягнення.

Висновки. Отже, на підставі викладеного вище, можемо запропонувати, що на індивідуальному рівні запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу слід застосовувати такі заходи: 1) виявлення осіб, чії вчинки та переконання свідчать про реальну можливість вчинення ними таких злочинів; 2) всебічний аналіз поведінки цих осіб з метою встановлення джерел негативного впливу на них; 3) виявлення можливостей нейтралізації джерел негативного впливу на профілактуючих, а також вивчення варіантів відвернення чи припинення злочинних дій останніх на випадок, якщо заходи профілактики не принесуть успіху; 4) контроль за поведінкою осіб, схильних до вчинення цих злочинів, періодичні перевірки результатів здійснених профілактичних заходів.

Література

1. *Богатирьов І. Г.* Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження) : наукове видання (трьома мовами) / Богатирьов І. Г. – К., 2013. – 444 с.
2. *Копотун І. М.* Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : моногр. / Копотун І. М. – К. : ПП «Золоті ворота», 2013. – 472 с.

3. Саркисов Г. С. Индивидуальная профилактика преступлений : учеб. пособ. / Саркисов Г. С. – Ереван : Айастан, 1986. – 184 с.

4. Каретников И. В. Организационно-тактические основы предупреждения преступлений против жизни и здоровья оперативными частями ИТУ : учеб. пособ. / И. В. Каретников, О. П. Василега. – М. : Академия МВД СССР, 1984. – 36 с.

5. Побегайло Э. Ф. Криминологическая характеристика лиц, совершивших тяжкие насильственные преступления. Криминологические исследования. Вып. 4 / Побегайло Э. Ф. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1976. – 60 с.

6. *Основи пенітенціарної психології* : навч. посіб. / [Крейдун Н. П., Лактіонов О. М., Сорока А. В., Скоков С. І.]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 140 с.

В. А. Носенко

Индивидуально-профилактические меры предупреждения преступлений против жизни и здоровья человека в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа.

В статье исследованы индивидуально-профилактические меры предупреждения преступлений против жизни и здоровья человека в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа. К таким мерам отнесены: выявление лиц, чьи поступки и убеждения свидетельствуют о реальной возможности совершения ими таких преступлений; всесторонний анализ поведения этих лиц с целью установления источников негативного воздействия на них; выявление возможностей нейтрализации источников негативного воздействия на профилактируемых, а также изучение вариантов предотвращения или прекращения преступных действий последних на случай, если меры профилактики не принесут успеха; контроль за поведением лиц, склонных к совершению этих преступлений, периодические проверки результатов осуществленных профилактических мероприятий.

Ключевые слова: предупреждение, индивидуально-профилактические меры, преступления против жизни и здоровья человека, уголовно-исполнительные учреждения закрытого типа, лица, склонные к совершению преступлений.

V. Nosenko

Individually preventive measures concerning offenses against human life and health in closed-type penitentiary institutions.

The article is dedicated to research of individual preventive measures concerning crimes against life and health in closed-type penitentiary institutions. Such measures include: identification of persons, whose actions and beliefs indicate a real possibility of committing such crimes; a comprehensive analysis of behavior of these individuals to determine the sources of negative impact on them; identification of opportunities to neutralize sources of negative influence on such persons and exploration options for preventing or stopping of criminal acts last in case preventive measures will not bring success; control of behavior of persons who are likely to commit these crimes, periodic inspections of results of undertaken preventive measures.

Key words: prevention, individual preventive measures, crimes against life and health, closed-type penitentiary institutions, persons who are likely to commit crimes.